

Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi

Covid-19 Pandemisi ve Kronik Ruhsal Hastalığı Olan Bireylere Yansımaları

Sevecen ÇELİK İNCE

Zonguldak Bülent Ecevit Üni., Sađ. Bil. Fak., Hemş. Böl., Psikiyatri Hemş. AD, Zonguldak 0000-0003-3113-4565

Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted	Yayın Tarihi / Published
20.08.2020	06.11.2020	30.12.2020

Özet: Covid-19 salgını küresel olarak tüm dünya nüfusunu ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden olumsuz etkilemiştir. Kronik ruhsal hastalığı olan bireyler Covid-19 salgını açısından yüksek riskli savunmasız gruplar arasında yer almaktadır. Bu derlemede Covid-19 salgının kronik ruhsal hastalığı olan bireyleri nasıl etkilediği ve neler yapılabileceği tartışılmıştır. Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin salgın döneminde ve sonrasında psikolojik, sosyal ve ekonomik etkilenme durumlarının farkında olunması, bu konuda daha fazla çalışma yapılarak etkilenme durumlarının belirlenmesi ve gereken önlemlerin alınarak girişimlerin erken dönemde planlanması oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 pandemisi; kronik ruhsal hastalık; psikiyatri hemşireliği.

The Reflections of Covid-19 Pandemic to Individuals with Severe Mental Illness

Abstract: The Covid-19 outbreak affected the global population globally, economically, socially and psychologically. Individuals with severe mental illness are among the high-risk vulnerable groups in terms of the Covid-19 outbreak. There is limited research on how individuals with chronic mental illness are affected by the Covid-19 outbreak. In this review, how Covid-19 outbreak affects individuals with severe mental illness and what can be done is discussed. It is very important to be aware of the psychological, social and economic effects of individuals with severe mental illness during and after the epidemic, to determine the state of their effects by doing more studies on this issue, and to plan the initiatives by taking the necessary precautions.

Keywords: Covid-19 outbreak; severe mental illness; psychiatric nursing.

Sorumlu yazar: Sevecen ÇELİK İNCE

Adres: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Psikiyatri Hemşireliği AD, Zonguldak

e-posta: sevecencelik@beun.edu.tr

GİRİŞ

Coronavirüsler, hayvanların yanı sıra insanlarda, soğuk algınlığından MERS (Orta Doğu Solunum Sendromu) ve SARS (Ağır Akut Solunum Yetmezliği Sendromu) gibi daha ciddi solunum yolu enfeksiyonlarına neden olabilen büyük bir virüs ailesidir (World Health Organization, 2020a). Bu hastalık ilk kez Aralık 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış, ülkemizde dâhil olmak üzere birçok ülke ve kıtada hızla yayılmış, birçok insanın ölümüne neden olmuş ve dünya gündemini derinden sarsan bir salgın olarak gündeme oturmuştur (Hui ve ark, 2020; World Health Organization, 2020a). 30 Ocak 2020'de, yeni bir koronavirüs suşunun ortaya çıkması sonrasında, Dünya Sağlık Örgütü tarafından "uluslararası endişe veren halk sağlığı acil durumu" olarak belirlenmiştir. 11 Mart 2020'de ise "salgın" olarak ilan edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün 13 Temmuz 2020 verilerine göre, 566.654 ölüm de dâhil olmak üzere 12.768.307 onaylanmış Covid-19 vakası olduğu belirtilmiştir ve virüs etkisini hala göstermeye devam etmektedir (World Health Organization, 2020b).

Covid-19 virüsü hala büyük popülasyonları psikolojik, sosyal, politik ve ekonomik boyutlar da dâhil olmak üzere çeşitli yönlerden etkilemektedir (Arpaci ve ark., 2020). Yapılan çalışmalar, Covid-19 salgınının neden olduğu korkunun, bireyler üzerinde anksiyete ve depresyonla gibi

önemli ruh sağlığı sorunlarını ortaya çıkarmıştır (Ahmed ve ark., 2020; Corbett ve ark., 2020; Rajkumar, 2020). Bunun yanı sıra nüfusun genelindeki tüm yaş grubundaki bireylerde salgın nedeniyle artan psikolojik stres, bulaşma korkusu ve beklenmeyen ev karantinasında yaşanan sorunların (sevilen birinden ayrı kalma, özgürlüğün kısıtlanması, can sıkıntısı, yetersiz yiyecek ve ev malzemelerinin istenilen zamanda tamamlanamaması, pandemi sürecine ilişkin belirsizlik ve yetersiz bilgilendirilme vb), bireylerde ruh sağlığı problemlerinin gelişme riskini arttırdığı görülmektedir (Ahmed ve ark., 2020; Muruganandam ve ark., 2020; Rajkumar, 2020).

Covid-19 salgınının, dünya genelinde hastalar ve sağlık sistemleri üzerinde benzeri görülmemiş bir stres yarattığı ve ülkelerin bu virüsü önleme, tarama sağlamaya ve tedavi bulmaya odaklandığı açıktır (Druss, 2020). Covid-19 salgını, nüfusun genelinde birçok halk sağlığı sorununu ve buna yönelik alınması gereken önlemlere ilişkin adımların acil olarak atılmasına yol açmıştır. Dünya literatüründe yapılan çalışmalarda daha çok genel nüfusta yer alan kronik fiziksel hastalığı olan bireylerde ve ön safhalarda çalışan sağlık çalışanlarında yaşanan duygusal, ekonomik ve sosyal sorunlar üzerine odaklanılmıştır. Salgınlar gibi afetlerin özellikle genel nüfusa göre orantısız olarak yoksul ve savunmasız

nüfusu daha çok etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle kronik ruhsal hastalığı olan bireyler bu tür afetlerden en ağır vuruşları alanlar arasında yer alabilmektedir (Druss, 2020). Muruganandam ve arkadaşlarının (2020) belirttiğine göre, kronik ruhsal bir hastalığın varlığı, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), depresyon, anksiyete ve afet sonrası ruhsal hastalık belirtilerinin alevlenmesi için bir risk faktörüdür (Muruganandam ve ark., 2020). Buna rağmen literatürde Covid-19 için önemli derecede savunmasız bir popülasyon olan şizofreni, şizoaffektif bozukluk, bipolar bozukluk ve major depresyon gibi kronik ruhsal hastalığı olan bireylerdeki etkisi daha az ele alınmaktadır (Muruganandam ve ark., 2020; Iasevoli ve ark., 2020; Kozloff ve ark., 2020). Bununla birlikte, kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin Covid-19 nedeniyle yaşadığı durumlar, nasıl etkilendikleri ve psikolojik kaygıları yeterli derecede ele alınmamıştır (Iasevoli ve ark., 2020). Covid -19 sürecinde riskli bir grup olan kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin bu süreci daha iyi atlama, psikolojik dayanıklılıklarının artırılması ve gereken ruhsal ve fiziksel sağlıkla ilgili tedavi ve bakımın sürdürülebilmesinde psikiyatri hemşireleri de dâhil olmak üzere ruh sağlığı profesyonellerine önemli roller düşmektedir. Bu derlemenin amacı Covid-19 salgınının kronik ruhsal hastalığı olan

bireyleri nasıl etkilediğini tartışmak ve neler yapılabileceğine ışık tutmaktır.

Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin fiziksel sağlık durumu ve Covid-19 salgını

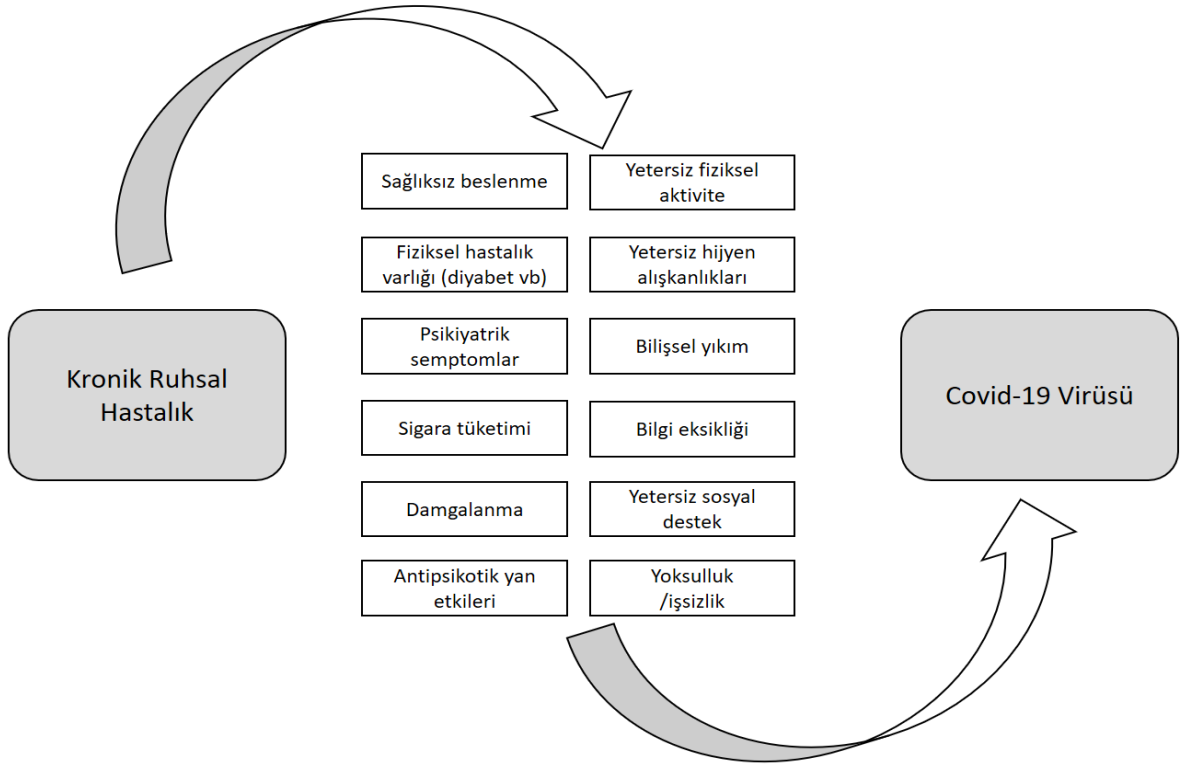
Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde KOAH (Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı), kardiyovasküler hastalık ve diyabet hastalığı gibi fiziksel sağlık sorunları yüksek oranda görünmektedir. Bunlara ek olarak bu hastalarda evsizlik, işsizlik ve yoksulluk gibi sağlığı olumsuz etkileyebilecek koşulların görülme olasılığı genel popülasyona oranla oldukça yüksek olduğu bilinmektedir (Çelik İnce ve Partlak Günüşen, 2020; Druss, 2020; Kavour, 2020). Ayrıca bu bireylerde yaşamlarını ve sağlıklarını olumsuz etkileyen sigara içme, sedanter yaşam, yetersiz beslenme gibi sağlıksız yaşam biçimi davranışlarının yaygın olması bu hastaların yaşam süresini ve yaşam kalitesini önemli ölçüde azaltmaktadır (Bartel ve ark., 2020; Çelik İnce ve Partlak Günüşen, 2020; Kavour, 2020). Wuhan'da Covid-19'dan etkilenen 191 hastayla yapılan retrospektif çok merkezli bir kohort çalışmasında, önceden var olan diyabet veya koroner kalp hastalığı olan hastalarda ölüm olasılığının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Zhou ve ark., 2020). Bu durum kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde Covid-19'un ciddi komplikasyonları için daha fazla

savunmasız olduklarını göstermektedir (Kavoor, 2020).

Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde var olan çoklu faktörler bu bireyleri Covid-19 salgınına karşı savunmasız hale getirmektedir (Şekil 1). Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde sigara kullanımının yüksek oranda olması enfeksiyon riskini arttırabilmekte ve virüsten kaynaklı hastalık geliştirenler arasında prognoz daha kötü bir seyir gösterebilmektedir (Druss, 2020; Kozloff ve ark., 2020). Bu bireylerde evsizlik ve evdeki bakımın yetersiz olması da Covid-19 riskini arttırabilmekte ve bu durum enfekte olan hastaların tanılanmasını, takibini ve tedavisinin devam ettirilmesini zorlaştırabilmektedir (Druss, 2020; Kar ve ark., 2020). Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerden işsiz olan ve sosyal güvencesi olmayan hastalar Covid-19'a yönelik test ve tedavilerde yeterli maddi olanağa sahip olmayabilir ve bu durum tedavi arayışlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Druss, 2020; Melamed ve ark., 2020; Zhang ve Ren, 2020). Ayrıca bu hastalarda düşük sosyoekonomik düzey ve düşük eğitim seviyesine sahip olanların Covid-19 farkındalıkları ve bilgi düzeyleri de olumsuz etkilenebilmektedir. Covid 19'a yönelik kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin farkındalıklarının ve etkilenme durumlarının incelendiği bir çalışmada hastalardan bazılarının hala varlığını

sürdüren salgının önemini farkında olmadıkları, çoğunun Covid-19 virüsünün bulaşmasından endişe duydukları fakat Covid-19 semptomlarını tanımlamak, bulaşma şekli ve nasıl önlemler almaları gerektiği ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve bu süreçte psikiyatrik tedavilerini bıraktıkları saptanmıştır (Muruganandam ve ark., 2020). Özellikle şizofreni hastalığı, çoğu kez bilişsel yıkım, iç görü eksikliği ve karar verme kapasitesinde bozulmayla karakterize edilebilen bir hastalık olmasından dolayı bu hastaların koronavirüs enfeksiyonunu önlemek için önerilen koruyucu önlemleri almaları (el yıkama, sosyal mesafeye uyma veya izolasyon gibi) ve bunlara uymaları daha zor olabilmektedir (Kozloff ve ark., 2020).

Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde Covid-19 virüsünün mortalitesini arttıran diyabet, solunum sistemi hastalıkları, kardivasküler hastalıkların varlığı da bu bireylerin virüse yakalanma olasılığını arttırabilmektedir (Kozloff ve ark., 2020). Ayrıca kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde yaygın olarak reçete edilen klozapin gibi antipskotik ilaçların henüz koronavirüs ile ilişkilendiren kanıtları olmamasına rağmen bu ilaçların agranülositoz, yutma fonksiyonunda bozulma, sedasyon ve hipersalivasyona bağlı pnömoniden ölüm riski ile ilişkili olduğu belirtilmekte ve bu ilaçlar

Şekil 1. Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde Covid 19 için riski arttıran faktörler

öngörülebilir bir risk oluşturabilmektedir (Kozloff ve ark., 2020; Leon ve ark., 2020). Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde var olabilen tüm bu faktörler birlikte ele alındığında, yüksek enfeksiyon oranlarına ve bu popülasyonda daha kötü prognoza yol açabilmektedir (Druss, 2020; Zhang ve Ren, 2020).

Tüm bunlara paralel olarak dünya nüfusunu önemli ölçüde sarsan mevcut Covid 19 salgınının, kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin mortalite ve morbidite oranlarını arttırdığı ve bu bireylerin bakım aldıkları sağlık kuruluşları için de aşırı risk oluşturduğu belirtilmektedir (Bartel ve ark., 2020). Küresel sağlık sistemi bu ani ve yıkıcı salgın karşısında ciddi zorluklarla yüz

yüze kalmıştır ve bu durum ruh sağlığı hizmetlerinin sunulmasında öngörülebilir düzeyde olumsuz etkiye neden olmuştur (Kavoor, 2020). Covid-19 salgını sağlık altyapısı, ulaşım, günlük aktivite, serbest dolaşım ve tıbbi kaynakların küresel dağılımı üzerinde ani ve yoğun olumsuz bir etkiye sahiptir (Hao ve ark., 2020). Ani değişimler, psikiyatri hastalarının psikiyatri servislerine ulaşımını azaltmasının yanı sıra hastaların ruh sağlığını önemli derecede etkileyebilmektedir (Hao ve ark., 2020; Zhang ve Ren, 2020). Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde Covid-19'un psikolojik etkisi yeteri kadar bilinmemektedir (Hao ve ark., 2020). Iasevoli ve arkadaşlarının (2020) İtalya'da

yaptığı bir çalışmada kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin genel popülasyona göre Covid-19 salgını sürecinden kaynaklı daha yüksek seviyelerde stres yaşadıkları belirlenmiştir. Çin'de kronik ruhsal hastalığı olan ve olmayan bireylerde eve kapanmanın psikolojik duruma etkisinin karşılaştırıldığı bir çalışmanın sonucunda kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde olumsuz psikolojik semptomların sık görüldüğü saptanmıştır (Hao ve ark., 2020). Covid-19 salgını nedeniyle uzun süre evden çıkamama sırasında, düzenli ilaç tedavisi ve rehabilitasyona ihtiyaç duyan kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin, psikiyatri hastanelerinde sağlık hizmetlerine erişiminde ve tedavilerine uyumlarında azalmalar görülmüştür (Melamed ve ark., 2020; Muruganandam ve ark., 2020). Bununla birlikte salgın sürecinde birçok birimde ruh sağlığı hizmeti sunan uzmanlar, Covid-19 hastalarına bakmak üzere başka birimlerde görevlendirildikleri için sağlık çalışanlarında tükenmeler görülmüştür (Hao ve ark., 2020; Kim ve Su, 2020). Morbidite ve mortalite oranının azaltılabilmesi için salgının hızlı ve etkin bir biçimde kontrol altına alınabilmesi büyük önem taşıdığından, sağlık hizmetleri öncelikle Covid-19'a odaklanmaktadır; fakat mevcut salgın da psikiyatri hizmetlerinin ihmal edilmesinin uzun süreli etkileri konusunda dikkatli olunmalı ve ihmalin önlenmesi sağlanmalıdır (Hao ve ark., 2020;

Kim ve Su, 2020). Wuhan Ruh Sağlığı Merkezi'ndeki Covid-19 hastalığından 50 psikiyatri hastasının ve 30 sağlık personelinin olumsuz etkilendiği ve Güney Kore'deki bir psikiyatri hastanesinde de benzer bir tablo yaşandığı belirtilmektedir (Li ve Zhang, 2020). Bu durum Çin gibi Covid-19 prevalansının yüksek düzeyde olduğu bazı ülkelerde bulunan bazı küçük ya da orta ölçekli psikiyatri hastanelerinin yeni psikiyatri hastalarını yatırmayı reddettikleri ve bu durumdan kaynaklı psikiyatri hastalarının psikiyatrik semptomlarının kötüleştiği rapor edilmiştir (Li ve Zhang, 2020). Ülkemizde psikiyatri hastalarının ve psikiyatri hizmetlerinin Covid-19 salgınından nasıl ve ne derecede etkilendiği konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Covid 19 pandemisi sürecinde kronik ruhsal hastalığı olan bireyler için neler yapılmalı?

Covid-19 salgınının kronik ruhsal hastalığı olan birey ve aileleri üzerinde oldukça büyük zorluklar yarattığı düşünülmektedir (Zhang ve Ren, 2020). Salgın sürecinde ve sonrasında kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin bu salgından nasıl etkilendikleri ile ilgili literatürde sınırlı bilgi bulunmaktadır (Zhang ve Ren, 2020; Li ve Zhang, 2020; Hao ve ark., 2020; Kim ve Su, 2020). Bu etkilenmenin belirlenmesi bu boyutta yapılacak girişimlerin planlanması açısından oldukça önemlidir. Yüksek risk

oluşturan bireylere yönelik erken tanılama ve etkili girişimler ile bu bireylerde virüs bulaşma riskinin azaltılmasının yanı sıra salgın sürecinden kaynaklı yaşanabilecek intihar girişimi, psikotik alevlenmelerin artması, agresif davranışlar gibi psikolojik acil durumları azaltmaya da katkı sağlayacaktır (Zhang ve Ren, 2020).

Covid -19 sürecinde riskli bir grup olan kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin bu süreçte en az zararla atlatması, psikolojik sağlamlılıkları arttırılarak baş etme becerilerinin güçlendirilmesi ve istenilen tedavi ve bakımın sürdürülebilmesinde psikiyatri hemşireleri de dâhil olmak üzere ruh sağlığı uzmanlarına önemli roller düşmektedir. Bu boyutta yapılabilecek girişimlere yönelik öneriler şunları içerebilir;

Kronik ruhsal hastalığı olan bireylere Covid-19 salgınına yönelik tarama, hastalıktan korunma ve tedaviye ilişkin güncel, somut ve doğru bilgiler verilmelidir. Bu süreçte hastalığın bulaşma yolları, sosyal mesafenin önemi, doğru maske kullanımı, el, vücut vb. hijyeninin önemi ve nasıl yapılması gerektiği konusunda hastalar bilgilendirilmelidir. Hasta ve ailelerinin medyada yer alan yanlış bilgilere maruz kalmanın sınırlandırılması gereklidir.

Kronik ruhsal hastalığı olan bireyler sağlıklı ve dengeli beslenme, besin güvenliği ve fiziksel aktivite de dâhil olmak üzere sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının arttırılması,

evde yapabilecekleri egzersizlerin öğretilmesi, fiziksel sağlık koşullarını kendilerinin yönetmesinin sağlanması önemlidir (Druss, 2020).

Salgın sürecinde ve sonrasında hem hastaların hem de bakım veren ailelerinin psikolojik, ekonomik ve sosyal boyutta nasıl etkilendiğinin hasta ve aileler ile görüşülerek ele alınması gereklidir. Covid-19 salgınından kaynaklı yaşanan endişe ve korkular hastaların psikiyatrik belirtilerini şiddetlendirebilir (Druss, 2020). Bu nedenle hasta ve ailelerin stresle baş etme becerileri (problem çözme becerilerini arttırılması yolu ile öz yeterliliklerinin geliştirilmesi, uyku hijyeni eğitimi, gevşeme tekniklerinin öğretilmesi, psikotik semptomlarla baş etmede hastaların güçlendirilmesi vb.) arttırılmalıdır (Kavoor, 2020).

Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin uzun yıllardır toplum tarafından damgalanan bir hasta grubu olduğu bilinmektedir. Virüse yakalanan hastaların hem virüsten hem de kronik ruhsal hastalıklarından kaynaklı yaşayabilecekleri çifte damgalamaya karşı dikkatli olunmalı ve hastalar damgalanmadan korunmalıdır (Druss, 2020; Kavoor, 2020).

Covid-19 salgınının toplum ruh sağlığı merkezleri ve psikiyatri hastaneleri üzerinde büyük bir yük oluşturmasının muhtemel olduğu belirtilmektedir (Druss, 2020). Bu kurumların tıbbi durumları tarama veya tedavi etme kapasitesi sınırlı

olabilmektedir. Kurumlardaki personel eksiklikleri, tedavi aksamalarının önüne geçecek planlamaların yapılması önemlidir. Psikiyatri kliniklerinde tedavi gören ve Covid-19 hastalık riski taşıyan hastaların tanınması, kliniklerde uygun kısıtlama ve izolasyonların sağlanmasına yönelik protokollerin hazırlanması ve bu durumun hastada daha yoğun kaygı yaratmayacak düzeyde hastanın bilgilendirilmesi ve işbirliği önemlidir.

Psikiyatri kliniklerinin birçoğu kapalı servisler olduğu için bu kliniklerde iyi havalandırılmanın sağlanması, hastaların el yıkamalarına kolay erişimin olması ve kişisel koruyucu ekipman dahil olmak üzere yeterli çevresel koruması ve düzenlenmesi sağlanmalıdır (Druss, 2020).

Toplumda kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin salgın sürecinde ve sonrasında hem salgın hastalıkla ilgili hem de yaşadıkları zorluklarla ilgili eğitim verilmesi, yönetilmesi, takibi ve izleminde dijital sağlık bakım sistemi gibi yöntemlerin kullanımı arttırılmalıdır (Melamed ve ark., 2020; Zhang ve Ren, 2020).

Covid-19 salgını sürecinde fiziksel hastalık bakımını sunmada sınırlamaların olduğu açıktır. Bu süreçte diyabet, kalp hastalığı, solunum yolu hastalığı gibi fiziksel hastalıkları olan kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin fiziksel sağlık bakımı almalarını olumsuz etkilemiştir (Melamed ve ark., 2020). Bununla birlikte maske kullanan

sağlık çalışanlarından bakım almak, alışkın olmadıkları farklı hekim ya da hemşirelerle karşılaşmak psikotik semptomları olan bazı hastaların paranoya ve korku nedeniyle fiziksel sağlık yardımını almalarını da azaltabilmektedir (Melamed ve ark., 2020). Kronik ruhsal hastalığa ek olarak fiziksel sağlık sorunu olan hastaların desteklenmesi, hastanın yaşadığı korku ve kaygıya yönelik uyanık olunması ve takibi önemlidir.

SONUÇ

Sonuç olarak Covid-19 salgını ülkemiz dâhil tüm dünya nüfusunu oldukça önemli derecede olumsuz etkilemiştir. Toplumlarda sağlık çalışanları, kronik fiziksel hastalığı olanlar, çocuk, ergen ve yaşlı nüfus ve kronik ruhsal hastalığı olan özel gruplar çok daha riskli gruplar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kronik ruhsal hastalığı olan bireyler genel popülasyona oranla daha çok fiziksel sağlık sorunu yaşamakta, kendi bakım aktivitelerini yerine getirmede ve sağlıklı yaşam biçimini sürdürmede daha çok zorlanmakta ve bu durum Covid-19 virüsünün bulaşma riskini arttırmaktadır. Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerin salgın döneminde ve sonrasında psikolojik, sosyal ve ekonomik etkilenme durumlarına yönelik tetikte olunması ve gereken önlemlerin alınarak girişimlerin erken dönemde planlanması oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

- Ahmed Z, Ahmed O, Aibao Z, Hanbin S, Siyu L, Ahmad A (2020)** Epidemic of COVID-19 in China and associated psychological problems. *Asian J of Psychiatr* 51:102092. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102092>
- Arpaci I, Karataş K, Baloğlu M (2020)** The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 Phobia Scale (C19P-S). *Pers Individ Dif* 164:110108 <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110108>
- Bartel SJ, Baggett TP, Freudenreich O, Bird BL (2020)** Case study of Massachusetts COVID-19 emergency policy reforms to support community-based behavioral health and reduce mortality of people with serious mental illness. *Psychiatr Serv* 3:1-4. <https://doi.org/https://doi.org/10.1176/appi.ps.20200244>
- Çelik İnce S, Partlak Günüşen N (2020)** Kronik ruhsal hastalığı olan bireylerde diyabet yönetimi ve psikiyatri hemşiresinin rolü. *DEUHFED* 13(3):195-199.
- Corbett GA, Milne S, Hehir MP, Lindow SW, O'Connell MP (2020)** Health anxiety and behavioural changes of pregnant women during the covid-19 pandemic. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol* 249:96–97. <https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2020.04.022>
- Druss BG (2020)** Addressing the COVID-19 Pandemic in populations with serious mental illness. *JAMA Psychiatry* 3:2019-2020. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.3413>
- Hao F, Tan W, Jiang L, Zhang L, Zhao X, Zou Y, Hu Y, Luo X, Jiang X, McIntyre RS, Tran B, Sun J, Zhang Z, Ho R, Ho C, Tam W (2020)** Do psychiatric patients experience more psychiatric symptoms during COVID-19 pandemic and lockdown? A case-control study with service and research implications for immunopsychiatry. *Brain Behav Immun* 87:100-106. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.04.069>
- Hui DS, Azhar EI, Madani TA, Ntoumi F, Kock R, Dar O, Ippolito G, Mchugh TD, Memish ZA, Drosten C, Zumla A, Petersen E (2020)** The continuing 2019-nCoV epidemic threat of novel coronaviruses to global health-The latest 2019 novel coronavirus outbreak in Wuhan, China. *Int J Infect Dis* 91:264–266. <https://doi.org/10.1016/j.ijid.2020.01.009>
- Iasevoli F, Fornaro M, D'Urso G, Galletta D, Casella C, Paternoster M, Buccelli C, Bartolomeis A De (2020)** Psychological distress in patients with serious mental illness during the COVID-19 outbreak and one-month mass quarantine in Italy. *Psychol Med* 19:1–3. <https://doi.org/10.3233/WOR-172581>
- Kar SK, Yasir Arafat SM, Marhoenis M, Kabir R (2020)** Homeless mentally ill people and COVID-19 pandemic: The two-way sword for LMICs. *Asian J Psychiatr* 51:102067. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102067>.
- Kavoor AR (2020)** COVID-19 in people with mental illness: challenges and vulnerabilities. *Asian J Psychiatr* 51:102052. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102051>
- Kim SW, Su KP (2020)** Using psychoneuroimmunity against COVID-19. *Brain Behav Immun* 87:4-5. <https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.03.025>
- Kozloff N, Mulsant BH, Stergiopoulos V, Voineskos AN (2020)** The COVID-19 Global pandemic: implications for people with schizophrenia and related disorders. *Schizophr Bull* 46(4):752-757. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbaa051>
- Leon J De, Sanz EJ, Cuevas C De (2020)** Data from the world health organization's pharmacovigilance database supports the prominent role of pneumonia in mortality associated with clozapine adverse drug reactions. *Schizophr Bull* 46(1):1–3. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbz093>
- Li S, Zhang Y (2020)** Mental healthcare for psychiatric inpatients during the COVID-19 epidemic. *Gen Psychiatr* 1-2.

<https://doi.org/10.1136/gpsych-2020-100216>

Melamed OC, Hahn MK, Agarwal SM, Taylor VH, Mulsant B, Selby P (2020) Physical health among people with serious mental illness in the face of COVID-19. *Gen Hosp Psychiatry* 66:30–33. <https://doi.org/10.1016/j.genhosppsy.2020.06.013>

Muruganandam P, Neelamegam S, Menon V, Alexander J, Chaturverdi SK (2020) COVID-19 and severe mental illness: impact on patients and its relation with their awareness about COVID-19. *Psychiatry Res* 291:113265. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113265>

Rajkumar RP (2020) COVID-19 and mental health: A review of the existing literature. *Asian J Psychiatr*, 52:102066. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102066>

World Health Organization (2020a) *Q&A on coronaviruses (COVID-19)*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses>. Accessed 15 July 2020.

World Health Organization (2020b) WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. <https://covid19.who.int/>. Accessed 15 July 2020.

Zhang J, Ren Y (2020) Timely psychological care for patients with severe mental illness during COVID-19 epidemic. *Asian J Psychiatr* 52:102178. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102178>

Zhou F, Yu T, Du R, Fan G, Liu Y, Liu Z, Xiang J, Wang Y, Song B, Gu X, Guan L, Wei Y, Li H, Wu X, Xu J, Tu S, Zhang Y, Chen PH, Cao B (2020) Clinical course and risk factors for mortality of adult inpatients with COVID-19 in Wuhan, China: a retrospective cohort study. *The Lancet* 395(10229):1054–1062. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30566-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30566-3)